

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ХУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ

Ф. А. Кушаков

Ташкент давлат транспорт университети катта ўқитувчиси

М. Н. Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университетининг ўқитувчиси

Р. Ў. Баратов

Ташкент давлат транспорт университети доценти

Ж. С. Рамагов

Тошкент давлат транспорт университети профессори

С. Ҳ. Султанов

Ташкент давлат транспорт университети катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини таъминлаш масаласи, ва сўз эркинлигининг кўрсаткичлари, диний ва сиёсий қарашлари, Инсон ҳуқуқларини миллий кўламда ҳимоя қилиш тегишли қонун ҳужжатлари ёрдамида, мустақил суд ҳокимияти орқали, ҳимоя воситаларининг яқка тартибдаги қафолатларини қонунчилик йўли билан расмийлаштириш ва амалиётга татбиқ этиши, Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя этиш ва рағбатлантириш каби масалалар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Инсон ҳуқуқлари, виждон, шахс, мулк, сўз эркинлиги, плюрализм.

ABSTRACT

The article examines the issue of human rights in Uzbekistan, its indicators, religious and political views. Issues such as the formalization and implementation of individual remedy guarantees, international human rights treaties, and the protection and promotion of human rights were analyzed through relevant legislation and an independent judiciary.

Keywords: Human rights, conscience, personality, property, freedom of speech, pluralism.

КИРИШ

Барчамизга маълумки, сўнги йилларда мамлакатимизда барча соҳалар қатори инсон ҳуқуқларини таъминлаш масаласида ҳам қатор ўзгаришлар кўзга ташланди. Виждон, шахс, мулк ва сўз эркинлиги, плюрализм, сиёсий қарашларнинг хилма-хиллиги ва бошқа масалаларда ижобий ўзгаришлар кўзга ташлана бошлади. Бу борада қатор халқаро рейтингларда ҳам Ўзбекистоннинг кўрсаткичлари сезиларли даражада ўзгарди. Диний ва сиёсий қарашлари боис узоқ муддатларга озодликдан маҳрум қилинган минглаб юртдошларимиз ўз оиласи бағрига қайтди. Узоқ йиллардан бери шу юртда яшаб келаётган ўн минглаб фуқаролиги бўлмаган шахсларга Ўзбекистон Республикаси фуқароси паспортлари топширилди. Қўшни ва қардош, яқин ва узоқ хориж мамлакатлари билан алоқалар яхшиланди. Ўзбекистон ҳар жиҳатидан яна дунё эътиборига тушди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўзбекистон инсон ҳуқуқлари бўйича 80 дан ортиқ халқаро ҳужжатларга, шу қаторда, БМТнинг 6 та асосий шартномаси ва 4 та факультатив протокоliga қўшилган. Мамлакатда инсон ҳуқуқлари соҳасини янада ривожлантириш мақсадида Президент Фармони [1] билан 2020 йилнинг 22 июнь куни Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегияси ва уни амалга ошириш бўйича Йўл харитаси ҳам тасдиқланган. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 2020 йил 13 октябрда қабул қилинган қарорига асосан Ўзбекистон БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича Кенгашига кўпчилик овоз билан тарихда биринчи марта уч йиллик муддатга сайланди. Энди Ўзбекистон уч йил муддат мобайнида БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича Кенгашига аъзо 47 давлатдан бири сифатида фаолият юритади. Яқин тарихимизга мурожаат қилсак, маълумки, Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейинок, инсон манфаатларига, унинг ҳуқуқ ва асосий эркинликларига олий қадрият сифатида қарай бошлади. Бунга, 1991 йилнинг 30 сентябрида Инсон ҳуқуқлари бутунжаҳон Декларацияси Ўзбекистоннинг аъзо бўлишининг ўзиёқ яққол мисол бўла олади. Чунки, ушбу ёш давлат мустақиллигининг биринчи кунлариданоқ ўз олдига, эркин бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлат қуришни мақсад қилиб қўйган ва бу йўлда жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилиб келинган умуминсоний қадриятларнинг устуворлиги тан олинган эди.

Инсон Ҳуқуқлари тўғрисидаги Халқаро Билл инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида қабул қилинган энг

асосий ҳужжатлар мажмуи бўлиб, у бу соҳада кейинчалик қабул қилинган барча ҳужжатлар учун асос бўлиб хизмат қилади. Инсон Ҳуқуқлари тўғрисидаги Халқаро Билл ўз ичига инсон ҳуқуқлари соҳасидаги асосий ҳужжатларини бирлаштирган. Бу халқаро ҳужжатлар қуйидагилардан иборатдир:

Инсон ҳуқуқларини миллий даражада ҳимоя қилиш. XX-асрнинг иккинчи ярмида кўпгина мамлакатлар инсон ҳуқуқлари бўйича асосий халқаро шартномаларнинг иштирокчиси бўлиб қолдилар. Бу ҳужжатлар инсон ҳуқуқлари соҳасидаги нормаларни амалга ошириш юзасидан ҳуқуқий мажбуриятлар юклаганлиги боис мазкур соҳага оид нормалар халқаро кўламда амалга ошириладиган мажбуриятлар даражасига кўтарилди. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар айрим шахсларнинг ўзаро муносабатларини ҳамда муайян шахслар билан давлат ўртасидаги муносабатларни қамраб олади. Шу сабабли инсон ҳуқуқларини ҳимоя этиш ва рағбатлантириш энг аввало давлатнинг ички вазифаси бўлиб, унинг бажарилиши учун жавобгарлик ҳар бир давлат зиммасига тушади. Инсон ҳуқуқларини миллий кўламда ҳимоя қилиш тегишли қонун ҳужжатлари ёрдамида, мустақил суд ҳокимияти орқали, ҳимоя воситаларининг яқка тартибдаги кафолатларини қонунчилик йўли билан расмийлаштириш ва амалиётга татбиқ этиш, шунингдек, демократик институтлар ташкил этиш йўли билан таъминланади. Бундан ташқари миллий ва маҳаллий кўламда ишлаб чиқилиб амалга ошириладиган, маҳаллий шароитлар ҳамда анъаналар инobatга олинадиган кампаниялар ҳам борки, улар маърифий ва ахборот хусусиятга эга бўлган самарали тадбирлар тариқасида тан олинган. Инсон ҳуқуқлари миллий кўламда ҳимоя этилишини самарали тарзда амалга ошириш муаммоси жаҳонда, айниқса XXI аср бошида катта қизиқиш уйғотмоқда. Кўпгина мамлакатларда бошқарувнинг демократик шакли пайдо бўлганлиги ёки тикланганлиги инсон ҳуқуқлари ўзагини ташкил этувчи ҳуқуқий ва сиёсий асосларни таъминлашда демократик институтлар ўйнайдиган ролнинг аҳамияти катта эканлигидан далолат бермоқда. Шундай қилиб, инсон ҳуқуқларини самарали тарзда амалга ошириш энг аввало бу ҳуқуқларни рағбатлантириш ва ҳимоя этиш учун миллий инфратузилмалар яратишни тақозо этиши аниқ-равшан кўриниб турган фактга айланиб бормоқда. Кейинги йилларда жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида зиммасига инсон ҳуқуқларини ҳимоя этиш билан боғлиқ аниқ вазифалар юклатилган муассасалар ташкил этилди. Гарчи бундай муассасаларнинг вазифалари ҳар бир мамлакатда ўзига хос бўлиб, бир-биридан фарқ қилса-да, уларнинг ҳаммаси битта муштарак мақсадга

эришишни кўзлайди. Шу сабабли ҳам улар инсон ҳуқуқларини рағбатлантириш ва ҳимоя этиш билан шуғулланувчи миллий институтлар деб юритилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили. Парламент ҳузуридаги Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил (омбудсман) институти Ўзбекистон Республикаси 1 чи Президенти ташаббуси билан Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида ташкил этилди ва 1995 йил 6 майда Олий Мажлис қарорига биноан унинг ҳузурида Вакилнинг инсон ҳуқуқлари борасидаги вазифаларни намунали амалга оширишига кўмаклашиш учун фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя қилиш Комиссияси ташкил этилди.[2]

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида аҳоли ва тадбиркорларни ўйлантираётган долзарб масалаларни ҳар томонлама ўрганиш, амалдаги қонунчилик, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва илғор хорижий тажрибани таҳлил қилиш, шунингдек кенг жамоатчилик муҳокамаси натижасида ишлаб чиқилган ҳамда қўйидагиларни назарда тутадиган 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралда — Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги ПФ-4947-сон Фармони билан тасдиқланди [3]. Демак, айтишимиз мумкинки, ҳуқуқий демократик жамият қуриш билан бир қаторда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ортиб бораётганидан далолат беради. Шунингдек, Ҳозирги вақтда республикамизда инсон ҳуқуқларига риоя қилиш ва ҳимоялаш масалалари билан шуғулланувчи бир неча идоралар мавжуд. Улардан иккитаси қонун чиқарувчи, биттаси ижроия ва яна бири ноҳукумат органидир. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи йил иш фаолиятида 1995 йилда Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили органи таъсис этилди ва унинг ихтиёрида инсон ҳуқуқ ва эркинлиги билан шуғулланувчи Комиссия тузилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонига кўра Республика инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий марказ тузилди. Ўзбекистон Республикаси Инсон ҳуқуқлари миллий маркази давлат идоралараро

таҳлил, тушунтириш ва мувофиқлаштириш органи ҳисобланади, яъни мазкур орган инсон ҳуқуқлари соҳасида давлат бошқарув органлари фаолиятини мувофиқлаштиради, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ишлар миллий режасини ишлаб чиқади, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ҳимояси бўйича миллий маърузалар тайёрлайди, давлат хизматчилари учун эса инсон ҳуқуқлари муҳофазаси соҳасида ахборот базаси яратади, уларни ўқитади, маслаҳатлар беради, ташвиқот ишлари олиб боради. Марказнинг асосий мақсади – устувор вазифаларни ҳар томонлама ҳал этиш йўли билан Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги Миллий фаолият дастурини – ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя этишнинг кўп жиҳатли тизимини ишлаб чиқиш ва ҳаётга тадбиқ этиш, жумладан: Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги қонунчиликни такомиллаштириш;

- Ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ва инсон ҳуқуқларини суд йўли билан ҳимоя қилиш;
- Инсон ҳуқуқларини суддан ташқари ҳимоя қилиш тизимини яратиш;
- Турли тоифадаги шахслар ҳуқуқини ҳимоя қилиш стратегиясини ишлаб чиқиш;
- Инсон ҳуқуқларига риоя қилиш кафолати сифатида ахборот олиш эркинлигини таъминлаш;

Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги таълимнинг кўп мақсадли тизимини – алоҳида ихтисослашган курслардан тортиб оммавий маълумот – танишув дастурларигача ташкил этиш

- Ижро ҳокимияти доирасидаги вазирликлар, қўмитилар, идоралар ва муассасаларни инсон ҳуқуқлари соҳасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш;
- Ўзбекистон Республикасида Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари тизимининг ривожланиши асосида халқаро ҳамжамиятга кириш йўллари шакллантириш.

Марказ фаолияти дастурининг ғоявий асоси – Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларациясида баён этилган ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришнинг умумбашарий тамойилларидир. Ҳуқуқий давлат мафкурасини ривожлантиришни илмий режалаштириш инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш Миллий концепциясини яратишни кўзда тутди. Бу конвенцияда Шарқнинг кўп асрли ҳуқуқий маданияти тажрибаси, бизнинг буюк аждодларимиз турмуш тарзи анъаналари акс этиши лозим. Марказнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш миллий концепциясини яратиш фаолияти инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ҳаракатлар миллий дастурининг муҳим назарий қисми, мамлакатнинг ижтимоий-

сиёсий ҳаётида туб ўзгаришлар босқичининг бошланиши ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Инсон ҳуқуқлари миллий маркази давлат идоралараро таҳлил, тушунтириш ва мувофиқлаштириш органи ҳисобланади, яъни мазкур орган инсон ҳуқуқлари соҳасида давлат бошқарув органлари фаолиятини мувофиқаштиради, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ишлар миллий режасини ишлаб чиқади, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ҳимояси бўйича миллий маърузалар тайёрлайди, давлат хизматчилари учун эса инсон ҳуқуқлари муҳофазаси соҳасида ахборот базаси яратади, уларни ўқитади, маслаҳатлар беради, ташвиқот ишлари олиб боради [4]. Халқаро алоқалар воситалари орқали маълумотлар алмашиш; ҳамкорликда нашрлар – монографиялар, ўқув қўлланмалари, мақолалар тўплами; семинар, конференция, симпозиумлар ўтказиш; телекўрсатувлар тайёрлаш, ўқув ва илмий-оммабоп фильмлар яратиш; тезкор экспедициялар, мамлакатнинг турли ерларида жойларга чиқиб тадқиқотлар ўтказиш. Марказ ўз фаолиятини амалга оширишда қатор халқаро ташкилотлар билан; БМТ, ЕХХТ, ТАСИС, ЮНЕСКО, АҚШ, Франция, Англия, Италия элчихоналари, қатор халқаро ноҳукумат ташкилотлар ва бошқа халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилмоқда. Бундан ташқари Миллий марказ олий ўқув юртларида инсон ҳуқуқлари бўйича дарсликлар, маърузалар ва семинарлар ўтказилишини амалга оширмоқда [4].

ХУЛОСА

Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик жамият қуриш билан бир қаторда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ортиб бораётганлигидан далолат беради. Мухими, аҳолининг Президент ва Халқ қабулхоналари воситасида юз бераётган ҳолатларни тўғридан-тўғри етказиш имконияти яратилди. Шунингдек, бугунги кунда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонунчилик ва ташкилий-ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш ва халқаро мажбуриятларни бажариш, шунингдек, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари юзасидан халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни фаоллаштиришга доир тизимли ишлар олиб борилмоқда.

REFERENCES

1. Раматов, Ж. С., Ҳасанов, М., & Назарова, Н. Ж. (2022). МЕДИАМАДАНИЯТ ВА АХБОРОТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3(6), 984-988.

2. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.
3. Файзулла Абдуллаевич Кушаков (2022). ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ТЕХНИКИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 428-432.
4. М.Н.Хасанов, Б.З.Зайниддинов, О.А.Абдухалилов, & Д.Д.Джурайев. (2022). МЕХНАТДА ИНСОННИ ШАКЛЛАНИШДАГИ АҲАМИЯТИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 116–123.
5. To‘raboev, Sh. G., Toirov, Z. T., Abdullaev, J. Z., G‘ulomov, Sh. M., Hasanov, M. N. (2022). FOROBIYNING FALSAFIY ASARLARIDA INSONNING KELIB CHIKHISHI.
6. Mirshod Numonovich Hasanov ABU NASR FOROBIYNING INSONNI AHLAKKII KAMALOTI TUGRISIDAN KARASHLARI SHAKLANNISINING IJTMOYTARIIKHIIY MANBALARI // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/abu-nasr-forobiyning-insonni-ahlo-iy-kamoloti-t-rishniy-arashlari-shaklanishining-izhtimoiy-tarihiiy-manbalari> (kirish sanasi: 29.10.2022).
7. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). ANALYSIS OF THEORETICAL MODEL OF INNOVATION INVOLVEMENT IN EDUCATIONAL PRACTICE. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 937-942.
8. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
9. Ж. С. Раматов, Л. А. Валиев, & М. Н. Хасанов (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ТАЛҚИНИДА ИНСОН БОРЛИҒИНИНГ АНТРОПОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 688-695.
10. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
11. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н.

- (2022). ҲОЗИРГИ ДАВРДА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ҲАҚИДАГИ ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЛҚИНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 647-656.
12. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (7), 35-39.
13. Ш.Ғ.Турабоев, З.Т.Тоиров, Ж.З.Абдуллаев, Ш.М.Ғуломов, & М.Н.Ҳасанов. (2022). ФОРОБИЙНИНГ ФАЛСАФИЙ АСАРЛАРИДА ИНСОННИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*,4(3),141–146.
- 14.Бобошев, З. Н., Ҳасанов, М. Н., & Нуруллаев, Э. А. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ АСОСЧИСИ СИФАТИДА.
15. Рашит Ўсарович Баратов (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 90-95.
- 16.Baratov, R. U. (2019). INTEGRATION OF A SCIENCE, FORMATION AND MANUFACTURE IN THE COURSE OF PROFESSIONAL TRAINING. In *ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ПОЛИТОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, ИСТОРИЯ* (pp. 51-54).
- 17.Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Муратова, Д.А., Ҳасанов, М.Н., & Эрнӣезов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
- 18.Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Кушаков, Ғайзулла Абдуллаевич., Валиев, Л.А., & Ҳасанов, М.Н. (2022). ҲОЗИРГИ ДАВРДА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ҲАҚИДАГИ ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЛҚИНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 647-656.